

KARAVEZİR MEHMED PAŞA
(ö. 1195/1781)

Osmanlı sadrazamı.

1148'de (1735-36), günümüzde Nevşehir'in bir ilçesi olan ve ismini kendisinin verdiği Gülşehir'de (Arapsun köyü) doğdu. Babasının adı Ali'dir. Ailenin seyyid zümresine mensup bulunması sebebiyle Seyyid lakabıyla da anılır. 1160'ta (1747) getirildiği İstanbul'da dayısı aşçıbaşı lakaplı surre emini Süleyman Ağa'nın himayesiyle saray mutfağına alındı. Yeniçeri Ocağı zâbitlerinden Hacı Odabaşı'nın yanında yetiştirdi ve 1173'te (1759-60) Teberdârân-ı Hâssa Ocağı'na kaydedildi. Burada mâbeyinci Tırnakçı Mustafa Ağa'nın baltacılığını yaptı, güzel yazı yazması ve yazı tekniklerini bilmesi dolayısıyla Enderun'da Hazine Odası'na alınarak ikinci yazıcılık görevine getirildi (13 Şâban 1175 / 9 Mart 1762).

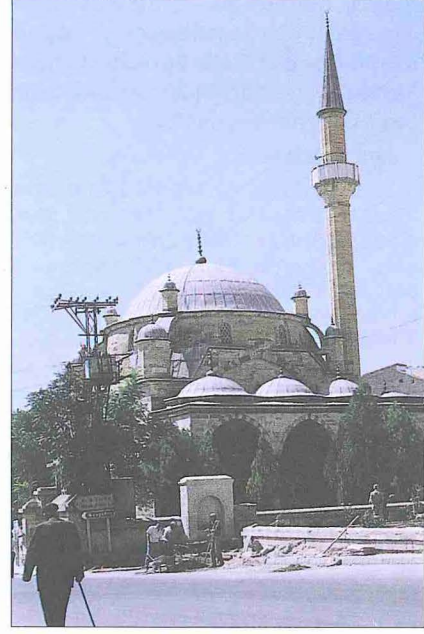
Kardeşi helvacı Mustafa Ağa'nın Şehzade Abdülhamid'in kahvecibaşısı bulunması sebebiyle şehzadeyle yakınlık kuran Seyyid Mehmed onun bazı yazılarını kalemeye aldı. Abdülhamid'in tahta çıkışının ardından alışılmamış olduğu belirtilen bir uygulamayla Has Oda'ya nakledildi ve mâbeyinci ağaları arasında katıldı. 21 Zilkade 1187'de (3 Şubat 1774) hazine kethüdâsı ve 3 Muharrem 1189'da (6 Mart 1775) silâhdar oldu. Padişah tarafından kendisine çeşitli imtiyazlar ve bazı mülkler bağışlanan (TSMA, nr. D 7286, nr. E 362, 741) Seyyid Mehmed bu sonuncu görevi sebebiyle silâhdar unvanıyla da anılmaya başlandı. Yeni padişahın ilk yıllarında başta sadrazamlar olmak üzere üst dereceli devlet ricâlinin seçiminde rol oynadı. Nitekim kaynaklarda, padişahın ilk sadrazamı İzzet Mehmed Paşa'nın ardından Derviş Mehmed, Dârendeli Mehmed ve Kalafat Mehmed paşaların bu göreve geliş ve gidişlerinde onun tavrının da etkili olduğu belirtilir. Kısa bir müddet sonra da kendisine sadrazamlık yolu açıldı. Yangın ve kundaklama dedikoduları yüzünden İstanbul halkının kapıldığı endişe ve korkuları gideremeyen Sadrazam Kalafat Mehmed Paşa'nın görevden uzaklaştırılmasının ertesi günü 9 Şâban 1193'te (22 Ağustos 1779) kendisine vezirlik rütbesi verilerek sadrazamlık makamına getirildi (BA, A.RSK, nr. 1601, s. 14).

Etkisi ve serbest hareket edebilme imkânı kendisinden önce görev yapan sadrazamlardan farklı olan Mehmed Paşa,

merkez bürokrasisinde birtakım değişiklikler yaparken vezirlerin yer değişikliklerini en alt seviyede tuttu. Kendisinden devletin düzgün gitmeyen işlerini düzeltceği ümit edildiğinden hızlı ve tempolu bir çalışmaya girişti. Sâdâbâd'da padişahın da katıldığı küçük çaplı tatbikatlar yaptırdı. Askerin eğitime ve askerî malzemenin teminine, sınır kalelerinin tahkimine çalıştı. Kâtiplerin mesai saatlerini belirleyerek rüşveti önlemenin de dahil olduğu birtakım yeni düzenlemeler getirdi. Darphâne'de de yeni uygulamalara girişti, devletin tahsilâtını hızlandıran bir sistem geliştirdi ve bu faaliyetleriyle padişahın takdirini kazandı.

I. Abdülhamid'in kendi hatlarında "bi'istiklâl" sadârette bulunduğu ve gece gündüz çalıştığı ifade edilen Seyyid Mehmed Paşa yakalandığı kara hummanın (tifo) etkisiyle 25 Safer 1195'te (20 Şubat 1781) vefat etti (TSMA, nr. E 2444/21). Diğer bir rivayette ise ölüm sebebi gözlerine perde inmesine yol açan hastalığa bağlanır. Padişahın beş yaşındaki ilk oğlu Mehmed de aynı gece vefat ettiğinden sadrazamın cenaze namazı mûtat olan Fâtih Camii yerine Yeni Vâlide Camii'nde kılındı ve Bahçekapı'daki I. Abdülhamid'in türbesi bitişğine defnedildi.

Ölümünden iki gün sonra sayımı yapılan malları arasında oldukça kıymetli eşyaların bulunduğu tesbit edilmiştir. Buradaki eşya listesi onun gözlüklü, "duhan" kullanan, hayli kitap ve risâle biriktirmiş ve borçlanmış bir kimse olduğunu ortaya koyar. Akrabalarını kayırması dolayısıyla tenkide uğramış olan Mehmed Paşa hakkında I. Abdülhamid kendisine gönderdiği hatt-ı hümayunlarda, "Benim vezir-i muhlis ve çâker-i mütehassısım", "cırâğ-ı hâssım, nizâm-ı devletim, vezir-i bî-nazirim" (BA, Ali Emîrî - I. Abdülhamid, nr. 347; BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 7153) şeklinde takdir edici ifadeler kullanmıştır. Kara, Karavezir lakaplarıyla anılması

Karavezir Mehmed Paşa Camii – Gülşehir / Nevşehir

na yol açan esmer teni, kısa boyu ve saraydan çıkma olması dolayısıyla bazı devlet adamlarınca hafife alındığı, ancak zeki ve nüktedan bir kimse olduğu kaynaklarda belirtilir.

Mehmed Paşa'nın en önemli hayratı doğduğu köy olan Arapsun'da yaptırdığı külliye'dir. Damad İbrâhim Paşa'nın Muşkara'yı Nevşehir yapması örneğinden hareket eden Mehmed Paşa, Nevşehir'e 20 km. uzaklıktaki Arapsun'un adını Gülşehir olarak değiştirmiş, burada inşasını tamamladığı külliye'ye vakıflar tahsis etmiştir. 21 Muharrem 1194 (28 Ocak 1780) tarihli olup üzerinde padişahın hatı bulunan vakfiyesine göre (Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2570) Gülşehir'de cami, dersaneli medrese, dükkânlar, köyün çeşitli yerlerinde altı çeşme yaptırmış, yine burada bir camisi bulunan ve onun İstanbul'da yetiştirilmesini sağlayan aşçıbaşı Süleyman Ağa'nın vakfını kendi vakfına katarak desteklemiştir. Bu eserlerden günümüzde cami, kütüphane olarak kullanılan medrese ile biri meydana çeşmesi ayarında olmak üzere dört çeşme ayakta'dır. Mehmed Paşa, Gülşehir'e derbend statüsü kazandırarak vergilerde indirim sağlamış ve daha sonra bir kadı tayiniyle buranın bir kaza merkezi olmasını temin etmiştir. Onun koyduğu isim uzun yıllar yaygınlık kazana-

Karavezir Mehmed Paşa'nın I. Abdülhamid Türbesi haziresindeki mezar taşı

mamış, Gülşehir adı 1948 yılından itibaren resmî olarak kullanılmaya başlanmıştır. İstanbul'da da Eğrikapı dışındaki Savaklar Mescidi'nin ahşap minaresini tuğla ile yenilediği belirtilir.

BİBLİYOGRAFYA :

TSMA, nr. E 142, 362, 741, 1926, 2020, 2444/21, 2571, 2704, 2743, 3356, 3845, 4722, 5224/4, 7029/298, 9722, 9747, 11393; D 2859, 3056, 4105, 4759, 4781, 5914, 5915, 5957, 6379, 6401, 7286, 7955, 8094; BA, MD, nr. 176, s. 1/h.1; nr. 178, tür.yer.; nr. 179, s. 37/h.2; BA, A.RSK, nr. 1601, s. 14; BA, Divân-ı Hümâyûn, *Tahvil Defterleri*, nr. 16; BA, Ali Emîri – I. Abdülhamid, nr. 347, 1021, 25374; BA, HH, nr. 8818, 11712, 11437, 58504; BA, D.BŞM, nr. 4482, s. 1; nr. 4892, 4976; BA, Cevdet-Saray, nr. 705; BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 7153, 7290, 8152; BA, Cevdet-Maarif, nr. 637; BA, D.BŞM, *Muhallifât Halifeliği*, nr. 12876, s. 2-3; VGMA, *Haremeyn Defterleri*, nr. 9, s. 41, 57, 62, 64, 66, 72-73; *Silâhdar Seyyid Mehmed Paşa Vakfıyes ve Zeyilleri*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2570; Sirkâtîbi Mustafa, *Rûznâme-i Sultan Abdülhamîd Hân*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. 0.121, vr. 18^b, 19^a-20^b, 23^a, 24^b; İsmail Zihni v.dğr., *Rûznâme-i Sultan Abdülhamîd Hân*, TSMA, nr. E 12360, vr. 5^b, 8^a, 14^a; *Rûzmerre*, TTK Ktp., Yazma, nr. 1001, s. 9-12; Şem'dânizâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), III, 45, 61, 80; Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmî*, I, 235; II, 177-178; a.mlf., *Vefeyât-ı Selâtin*, s. 17; Sâdullah Enverî, *Târih*, Millet Ktp., Ali Emîri Efendi, Tarih, nr. 67, II, vr. 116^a-117^a, 120^a-122^a, 126^b, 132^b, 140^b-141^b; Kethüdâzâde Saîd, *Târih-i Sefer-i Rusya*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2143, vr.15^{a-b}; Ahmed Câvid, *Verd-i Mutarrâ: Hadikatü'l-vüzerâ Zeyli*, İstanbul 1271, s. 31-32; Vâsîf, *Mehâsinü'l-âsâr*, TSMK, Hazine, nr. 1406, vr. 18^b, 50^b, 61^b-62^a, 97^b, 99^b; Süleyman Fâik, *Sefinetü'r-rûsâ Zeyli*, İstanbul 1269, s. 117-118; Tayyârâde Atâ Bey, *Târih*, İstanbul 1293, II, 109-113; Cevdet, *Târih*, II, 3, 49-50, 128-136, 139-155, 336; *Sicill-i Osmani*, IV, 258-259; Mehmed Ziyâ, *İstanbul ve Boğaziçi*, İstanbul 1336, I, 356, 384, 389; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 473-475.

FİKRET SARICAĞLU

KARAVİYİN CAMİİ

(جامع القرويين)

Fas şehrinde

Mağrib'in en meşhur cami ve külliyelerinden biri.

İdrîsî Emîri II. İdrîs devrinde Endülüs'ten Fas'a göç edenlerin yerleştirildiği doğu tarafındaki mahalleye (Udvetülendelis) 192 (808) yılında Câmiu'l-eşyâh, Kayrevan'dan göç edenlerin yerleştirildiği batı tarafındaki mahalleye de (Udvetülkaraviyyîn) 193'te (809) Câmiu's-şürefâ adlı camiler inşa edilmişti. Bunların zamanla ihtiyacı karşılamaması üzerine, I. Yahyâ b. Muhammed döneminde Kayrevan'daki Şif

hâkimiyetinden kaçarak Fas'a gelen fakih Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Fihri'nin kızı Fâtîma tarafından 245 (859) yılında önceleri kendi adıyla, Zenâteların hâkimiyetinin ardından Karaviyyîn diye anılan cami yaptırıldı. IV. Yahyâ b. İdrîs b. Ömer'in Fâtîmîler'e biat etmesiyle Fas Fâtîmî hâkimiyetine girinceye kadar Karaviyyîn Camii'nde vakit namazları kılındı; cuma hutbeleri ise Câmiu's-şürefâ'da okundu. Fâtîmî hâkimiyetiyle beraber cuma hutbeleri daha geniş bir mekâna sahip olan Karaviyyîn Camii'nde okunmaya başlandı ve ilk hutbe fakih Ebû Muhammed Abdullah b. Ali tarafından okundu (307/919). Hâkimiyet alâmeti olan cuma hutbeleriyle birlikte Karaviyyîn Camii'nin minberi siyasî mücadelelerin, fikrî tartışmaların merkezi haline geldi. 387'de (997) Fas yeniden Emevî hâkimiyetine girince Halife II. Hişâm'ın isminin yer aldığı yeni bir minber konularak Karaviyyîn Camii'nin bu fonksiyonu devam ettirildi. Yûsuf b. Tâşfin'in 462 (1070) yılında Fas'a girmesiyle birlikte Fas şehrinin Endülüs ve Karaviyyîn mahallelerini ikiye ayıran surlar yıkıtıldı ve Karaviyyîn Camii'nde pek çok kişi öldürüldü (Selâvî, I, 29). Merînîler'in iktidara gelmeleri ve Fas'ı siyasî merkez edinmeleriyle (648/1250) Karaviyyîn Camii'nin minberi hükümet tebliğlerinin de okunduğu bir mekân oldu.

Caminin gerek bakım ve onarımı gerekse burada yürütülen dinî hizmetlerle kültürel faaliyetlerin masrafları için erken dönemlerden itibaren vakıflar kurulmuştur. VI. (XII.) yüzyılda Karaviyyîn vakıflarının yıllık geliri 60.000 dinara ulaşmıştı. Siyasî mücadeleler bu vakıflardan bir kısmının talan edilmesine yol açmış, 723'te (1323) vakıf kayıtlarının önemli bir kısmı yangında yok olmuştu. Filâlîler'den Mevlâyî Reşîd, sahipleri tarafından belgelene-meyen Karaviyyîn'e ait vakıfları geri aldı. Zaman zaman bu uygulamalar tekrarlanmışsa da Karaviyyîn'e ait vakıfların bir kısmı elden çıkmıştır.

Karaviyyîn Camii Fas'taki bütün camilere örnek olmuştur. Özellikle kültür hayatında bırakmış olduğu izlerden dolayı mânevî değeri ve fazileti hakkında çeşitli rivayetler nakledilmiş ve İslâmiyet'in kutsal kabul ettiği Mescid-i Harâm, Mescid-i Nebvî ve Mescid-i Aksâ ile mukayesesi yapılmıştır. Cami, inşasından itibaren ilmi hayatın inkişafına kaynaklık eden bir eğitim ve kültür merkezi olarak ortaya çıktı. Murâbıtlar'ın Merakeş'i başşehir

yapmasıyla birlikte (454/1062) Karaviyyîn Camii İslâm dünyasının en önemli kültür merkezlerinden biri haline geldi. Bu tarihten itibaren mevcut olan ders halkaları dinî ilimler ağırlıklı olmak üzere hususileşti. Merînîler zamanında Mağrib medeniyeti en yüksek seviyesine ulaşmış ve buna en önemli katkılar Karaviyyîn müesseseleri tarafından yapılmıştı. Merînî hükümdarlarının saraylarında İbn Haldûn, İbnü'l-Hatîb, İbn Battûta gibi âlimlere büyük itibar gösteriliyordu. Merînîler Fas'a siyasî bir merkez mertebesi vermekle kalmamışlar, Karaviyyîn ve yeni Fas camisinin etrafına medreseler ve kütüphaneler inşa etmişlerdi. Bütün bunlar, İslâm dünyasının çeşitli bölgelerinden ve İspanya'dan yoğun bir talebe zümresinin Fas'a gelmesine sebep olmuştu. İspanya'nın hristiyanlar tarafından ele geçirilmesinden sonra pek çok âlim Fas'a gelecek Karaviyyîn medresesinin eğitim kadrosuna katılmıştı. Eğitim ve öğretim alanında Muvahhidler'le başlayan ve Merînîler'le zirveye ulaşan gelişmeler dikkate alınarak Karaviyyîn Medresesi'nin dünyanın eski üniversitelerinden biri olduğu ileri sürülmüştür (Abdülhâdî et-Tâzî, *Câmi'u'l-Karaviyyîn*, I, 113-115). Karaviyyîn Medresesi'nde, Mağrib'de diğerlerine göre daha çok yayılmış olan Mâlikî mezhebine dayalı bir eğitim sistemi kurulmuşsa da öteki mezheplere ait bilgiler de öğretilmiştir. Kuzey Afrika'nın Fâtîmî hâkimiyetine girdiği dönemde Karaviyyîn ulemâsı ile Mısır ulemâsı arasındaki ilişkiler yoğunlaşmıştır. Karaviyyîn Medresesi, hem Endülüs hem de Fâtîmîler'den ve bunlara bağlı olarak meydana gelen siyasî ihtilâflardan etkilennmişse de "Karaviyyîn ekolü" adı verilebilecek bir özgünlükten bahsedilebilir (İbn Ferhûn, II, 239). Sömürge idaresi döneminde Selefi düşünce ile milliyetçiliğin bağdaştırılması yönünde bir gelişme görülmüş ve Mağrib'de Selefliliğin yerleşip yayılmasında Karaviyyîn Medresesi'nin önemli rolü olmuştur (Muhammed el-Fellâh el-Alevî, s. 19 vd.).

Karaviyyîn Medresesi Fas'ın bağımsızlığa kavuşmasından (1956) sonra modern bir üniversiteye dönüşmüş olarak İslâmî öğretime devam etmektedir. Ancak Câmiatü'l-Karaviyyîn'in Merakeş, Tıtvân ve Agâdir şehirlerinde çeşitli fakülteleri açılmış, böylece Fas şehrinin dışına taşınarak Karaviyyîn Camii'nden kopmuştur. 1000 yıllık bir geçmişe sahip olan Karaviyyîn Medresesi'nde eğitim ve öğretim halka açık olarak yapılyordu. Camiyi ziyarete